

Martin Drenthen

Maakbare natuur, waanzinnige oase of wonderlijke wereld?

Uit: H. Geerts: *Maakbaarheid, macht en matigheid; Korte beschouwingen in het natuurdebat* (Annalen van het Thijmgenootschap 86/3), Valkhof Pers, Nijmegen 1998, p.41-46

Op 12 april 1997 verscheen in het *NRC-Handelsblad* een mooi essay van Koos van Zomeren met de titel 'Onze maakbare natuur'. Het artikel gaat over de nieuwste trend in onze omgang met de natuur in Nederland: de zogenaamde natuurontwikkeling.

Tot voor kort was het beschermen van de natuur een louter conservatieve aangelegenheid. De natuurbescherming in ons land kon niet veel meer doen dan het proberen tegen te houden van de vernietiging van de laatste restjes waardevolle natuur. Met deze strategie leek het onvermijdelijk dat er steeds minder natuur in ons land zou komen. Langzaam maar zeker zou Nederland worden volgebouwd, vroeg of laat zou elk bastion vallen.

Dat alles lijkt echter verleden tijd sinds de uitvinding van de natuurontwikkeling. Naast het beschermen van reeds bestaande natuurgebieden heeft de natuurbescherming er tegenwoordig een meer offensieve optie bij: het maken van natuur op plaatsen waar die verdwenen was.

Natuurminnend Nederland haalt opgelucht adem nu de natuurbescherming eindelijk uit het defensief kan kruipen. Er is weer hoop! We kunnen Nederland weer precies zo groen maken als we zelf willen, we kunnen de schade van de laatste eeuwen — waarvan we lang vreesden dat die onherroepelijk was — gewoon weer ongedaan maken. Van Zomeren merkt terecht op dat de linkse utopie van de maakbare samenleving zijn laatste toevluchtsoord lijkt te hebben gevonden in een geloof in de maakbaarheid van de natuur. En dus worden we de afgelopen jaren *en masse* lid van Natuurmonumenten — inmiddels de grootste particuliere grondbezitter van Nederland. Zomerdijken worden doorgeprikt om het wassende water weer vrij spel te geven, rivierbeddingen die waren gedempt of gekanaliseerd worden weer opnieuw leeggegraven en er worden grote grazers en waar mogelijk 'toppredatoren' uitgezet om het ecosysteem te completeren. Geen natuur meer in de marge, maar weer ruimte voor echte natuur, zo is voortaan het devies.

De brede steun voor natuurontwikkeling komt overigens niet louter voort uit nobele motieven. Natuurontwikkeling blijkt namelijk nog andere voordelen te hebben. Door de natuur in de uiterwaarden weer vrij spel te geven bestrijden we tevens de jaarlijkse overstromingen van de rivieren. En het 'natuurlijk' beheer van gebieden blijkt in vergelijking met het traditionele natuurbeheer nog goedkoper ook!

Wie had gedacht dat natuurvriend Koos van Zomeren deze ontwikkeling van natuur zomaar zou toejuichen, komt bedrogen uit. Waar heel Nederland natuurontwikkeling enthousiast lijkt te onthalen (en alleen de boeren op wier land de nieuwe natuurgebieden moeten worden aangelegd nog tegensputteren), plaatst koeienliefhebber en criticus van de bio-industrie van Zomeren een kritische kanttekening.

Van Zomeren is niet zonder meer tegen natuurontwikkeling, maar bekritiseert de houding die ervan uit gaat dat zelfs de natuur door de mens kan worden gemaakt en beheerst. In plaatst daarvan roept hij een betekenis van natuur in herinnering die daar tegenover staat: natuur als datgene wat er niet dankzij maar ondanks ons bestaat, natuur die uiteindelijk altijd sterker zal blijken dan wijzelf. Van Zomeren spreekt over de *ons omringende* natuur en bekritiseert de houding waarin de natuur beheersbaar wordt gemaakt, waarin de natuur als het ware *door ons wordt omringd*.

We kunnen dus zeggen dat Koos van Zomeren de natuurontwikkeling precies bekritiseert uit naam van de natuur zelf. Blijkbaar verstaan van Zomeren en de natuurontwikkelaars van Rijkswaterstaat en Natuurmonumenten iets anders onder 'natuur'.

Natuurontwikkeling lijkt zijn succes te danken aan de manier waarop twee ogenschijnlijk verschillende benaderingen van de natuur samenkomen: het romantisch-esthetische en het technisch-wetenschappelijke aspect.

Het romantisch-esthetische aspect heeft te maken met onze moderne behoefte aan wildernis. Een groot deel van de publieke steun voor natuurontwikkeling kan worden herleid tot de behoefte van de stedeling om buiten de stad een plaats aan te treffen die niet wordt gedicteerd door maatschappelijke conventies. Wouter Helmer — een van de pleitbezorgers van de nieuwe natuur — wijst op de therapeutische waarde van de oer-natuur als vrijplaats “waar de grenzen van de menselijke maat zichtbaar worden”. Deze geeft “een prettige relativering van onze dagelijkse zoektocht naar zin en structuur, die zich ook binnen de Nederlandse natuurbescherming blijkt af te spelen. Veel natuurbeschermingswerk, ‘natuurbouw’ en ontwikkeling van ‘natuurdoeltypen’ is verklaarbaar vanuit de menselijke cultuur, maar beoogt vaak het tegendeel van wat natuur werkelijk is. In de nieuwe, waanzinnige oases van de natuur kunnen we ontsnappen uit deze cirkel van zelfbevrediging.”¹ Van louter recreatiegebied wordt de nieuwe natuur nu ook van belang voor de morele conditie van onze samenleving, omdat ze het relativiserende besef levend houdt dat de menselijke maatschappij is ingebed in een natuurlijke omgeving.

Het andere aspect van natuurontwikkeling lijkt in schril contrast te staan met dit verlangen naar wildheid. Natuurontwikkeling maakt gebruik van de moderne systeemecologie, waarin de natuur wordt opvat als een complex organisch geheel van functioneel in elkaar grijpende delen. Vooronderstelling is, dat wanneer je maar weer ruimte biedt aan de *processen* die van nature altijd aanwezig waren (en die bij cultivering van een gebied worden stopgezet), er vanzelf weer natuur zal ontstaan. Het klassieke voorbeeld daarvan zijn de Oostvaardersplassen. Dit gebied was ooit bedoeld als industriegebied, maar doordat het jarenlang braak bleef liggen, ontwikkelde zich hier spontaan een uniek natuurgebied. Natuur zal vroeg of laat overal spontaan ontstaan wanneer we maar ophouden duinen en dijken te onderhouden. Dat gaat de natuurontwikkelaars echter niet snel genoeg. Wat in de Oostvaardersplassen spontaan is gebeurd, wil men met natuurontwikkeling bespoedigen en sturen. De vroegere oer-natuur dient daarbij als referentiekader. Als de mens natuur wil, dan kan hij dat krijgen. Als startschot hoeven we slechts de culturele belemmeringen voor natuurlijke processen weg te halen. Dus graven bulldozers geulen om oude rivierlopen te herstellen en worden oude bossen met ‘exotische’ bomen gekapt om ruimte te maken voor verloren gegane inheemse soorten. Daarna worden de processen in de wilde natuur nauwkeurig in kaart gebracht en wordt bepaald hoeveel ‘natuurwaarden’ er worden ‘geproduceerd’ en of het gebied wel aan de beleidsdoelstellingen beantwoordt.

Het paradoxale van de situatie is dat natuurontwikkeling wordt gelegitimeerd door de pure wildernis te zien als een therapie voor de ontaarde moderne samenleving, terwijl de praktijk van natuurontwikkeling zelf uiterst modern is. Beide aspecten staan in een vreemde spanningsverhouding tot elkaar. Zoals het houten nestkastje voor de huiszwaluw de ervaring van ‘dankbaarheid’ voor een wild zwaluwnest onder de dakrand onmogelijk maakt, zo lijkt het technisch-wetenschappelijke karakter van natuurontwikkeling de echte ontmoeting met wilde natuur bij voorbaat te ontluisteren.

Waarin onderscheidt van Zomerens visie zich nu van die van de natuurontwikkelaars? In de natuurontwikkeling wordt de natuur steeds op wetenschappelijke manier opgevat als een systeem van ecologische factoren, die allemaal objectief kunnen worden bestudeerd en in hun onderlinge samenhang beschreven. De natuurwetenschap probeert de rol van de toeschouwer — met zijn subjectieve inbreng — zoveel mogelijk uit te schakelen. Natuur wordt daardoor een systeem waarin de mens in het beste geval geen rol van betekenis speelt. Weliswaar zijn moderne ecologen zich ervan bewust dat hun modellen altijd slechts een vereenvoudigde weergave geven

van de — in werkelijkheid veel complexere — natuur, maar inzet is de natuur objectief te leren kennen. Menselijke subjectieve ervaringen kunnen eigenlijk alleen de blik vertroebelen en de echtheid van de natuur verhullen. De centrale vraag van natuurontwikkeling is dan ook wat ‘echte’ natuur is: hoe ziet de natuur eruit wanneer we de invloed van de mens wegdenken.

Ook Koos van Zomeren wijst op het belang van een domein waar de mens niet alles bepaalt. Maar anders dan de natuurontwikkelaars vraagt hij niet hoe ‘echte natuur’ zonder mensen eruit ziet, maar hoe we ons zinvol kunnen verhouden tot zoiets als natuurlijkheid. Zijn persoonlijke betrokkenheid belemmert niet zijn toegang de natuur, maar maakt het juist mogelijk haar authentiek te ervaren. De natuur is voor hem niet zozeer een ‘ecosysteem’, maar een plaats waarbinnen de mens zijn wereld vindt: een natuur die ik kan ontmoeten, die mij kan ontroeren en me te denken kan geven. Natuur verschijnt vanuit een menselijke context, maar wordt daarmee nog niet per se door de mens overvleugeld. De mens ziet zich immers opgenomen in de hem omringende natuur. De vraag blijft wel of zo’n persoonlijk uitleg van natuur méér dan louter projectie is. De grens tussen authentieke verwondering en dweperige zelfbevrediging is moeilijk te trekken.

Misschien schetst Koos van Zomeren niet zozeer een alternatieve visie op ‘echte natuur’, als wel een alternatieve visie op wie we zelf zijn. Hij laat zien dat er ook een niet-overheersend leven met de natuur mogelijk is. Natuur is niet ‘echt’ wanneer de mens zichzelf wegdenkt, maar blijkt vol betekenis wanneer je jezelf bescheiden opstelt en verwonderd om je heen kijkt. Zo’n visie stelt de onverschillige natuurvernietiging aan de kaak.

Maar van Zomerens verhaal kan niet het laatste woord zijn. Zonder activiteit en ingrijpen ontaardt melancholie in een louter afwachtend treuren om verloren gegaan landschap. Uiteindelijk moeten we leren hoe actief ingrijpen in het landschap en het passieve, verwonderde ervaren van de verrassingen ervan hand in hand kunnen gaan. Misschien is het doorbreken van dijken wel een nieuwe manier om ons in te schikken in het natuurlijke landschap.

¹ W. Helmer: ‘Waanzinnige oases’, in: *Natuurontwikkeling, zin of waanzin?*; Utrecht 1996, pag. 90.